

بررسی سیاست های کلی برنامه های توسعه نظام جمهوری اسلامی ایران و پیشنهاداتی برای تدوین سیاست های کلی برنامه ششم توسعه

کمیسیون اقتصاد کلان و بازرگانی

چکیده

از برنامه توسعه دوم به بعد، هر برنامه دارای سیاست های کلی است، سیاست هایی که مقرر است، هدایتگر برنامه از حیث جهت گیری و محتوای برنامه ها باشد و از سوی مقام معظم رهبری ابلاغ می گردد. هم اکنون زمان طراحی و تدوین برنامه ششم توسعه فرارسیده است. تجربه سیاست گذاری و طراحی و تدوین برنامه های گذشته، می تواند راهگشای معضلات در تدوین سیاست ها و برنامه پنج ساله اخیر قرار گیرد. در این مقاله، در راستای این هدف و با نگرشی ارزیابانه، سیاست های کلی برنامه دوم تا پنجم توسعه به صورت مقایسه ای بررسی شده است. در این گزارش، نخست مقایسه شکلی بین سیاست های کلی برنامه های دوم تا پنجم صورت گرفته است؛ یعنی سیاست ها از نظر تعیین سرفصل و ترتیب اولویت و همچنین از نظر تعداد محور مقایسه شده اند. در ادامه، در بخش مقایسه محتوایی سیاست ها، محورهای مشترکی که در همه یا اغلب سیاست های کلی برنامه های توسعه تکرار شده است، به تفکیک سرفصل ها معرفی شده است. سپس با توجه به اهمیت سیاست های کلی برنامه پنجم، ویژگی های خاص و متمایز سیاست های کلی این برنامه تشریح شده است.

واژگان کلیدی

برنامه ششم، ارزیابی، مقایسه، سیاست کلی، برنامه های توسعه

مقدمه

سابقه طراحی و تدوین برنامه های توسعه در نظام جمهوری اسلامی به سال ۱۳۶۲ برمی گردد. در آن سال برای توسعه برنامه ای مقدماتی تدوین شد که بنا بر شرایط و اقتضانات زمانی، به تصویب مجلس شورای اسلامی نرسید. پس از آن اولین برنامه مدون مصوب، برنامه توسعه ۱۳۷۳-۱۳۶۸ بود و پس از آن برنامه های توسعه دوم (۱۳۷۸-۱۳۷۴)، سوم (۱۳۸۳-۱۳۷۹)، چهارم (۱۳۸۸-۱۳۸۴) و با

وقفه‌ای یک ساله، برنامه توسعه پنجم (۱۳۹۴-۱۳۹۰) تدوین و مصوب شد. از برنامه توسعه دوم به بعد، هر برنامه دارای سیاست‌های کلی است، سیاست‌هایی که مقرر است، هدایتگر برنامه از حیث جهت‌گیری و محتوای برنامه‌ها باشد از سوی مقام معظم رهبری ابلاغ می‌گردد. هم‌اکنون زمان طراحی و تدوین برنامه ششم توسعه فرارسیده است. تجربه سیاست‌گذاری و طراحی و تدوین برنامه‌های گذشته، می‌تواند راهگشای معضلات در تدوین سیاست‌ها و برنامه پنج ساله اخیر قرار گیرد. در راستای این هدف و با نگرشی ارزیابانه، سیاست‌های کلی برنامه دوم تا پنجم توسعه به صورت مقایسه‌ای بررسی شده است. در این گزارش، نخست مقایسه شکلی بین سیاست‌های کلی برنامه‌های دوم تا پنجم صورت گرفته است؛ یعنی سیاست‌ها از نظر تعیین سرفصل و ترتیب اولویت و همچنین از نظر تعداد محور مقایسه شده‌اند. در ادامه، در بخش مقایسه محتوایی سیاست‌ها، محورهای مشترکی که در همه یا اغلب سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه تکرار شده است، به تفکیک سرفصل‌ها معرفی شده است. سپس با توجه به اهمیت سیاست‌های کلی برنامه پنجم، ویژگی‌های خاص و متمایز سیاست‌های کلی این برنامه تشریح شده است.

الف) مقایسه شکلی سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه

بررسی سیاست‌های کلی برنامه پنجم نسبت به سیاست‌های کلی برنامه‌های قبل نشان می‌دهد که محورها و مقولات و فصول سیاست‌های این برنامه، تفکیک شده‌تر و با نظم منطقی‌تری تنظیم شده است. جدول زیر بیانگر روند ارتقایی سرفصل‌ها و ترتیب اولویت آنها در سیاست‌های هر یک از برنامه‌ها است:

سرفصلهای سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه				ترتیب اولویت
برنامه دوم	برنامه سوم	برنامه چهارم	برنامه پنجم	
بدون تفکیک سرفصلها	اقتصادی	فرهنگی، علمی و فناوری	فرهنگی	۱
	فرهنگی	اجتماعی، سیاسی، دفاعی، امنیتی	علمی و فناوری	۲
	اجتماعی، سیاسی، دفاعی، امنیتی	مناسبات سیاسی و روابط خارجی	اجتماعی	۳
		اقتصادی	اقتصادی	۴
			سیاسی، دفاعی، امنیتی	۵

همچنین مقایسه سیاست‌های کلی برنامه‌ها از نظر تعداد محورهای اصلی و فرعی نشان می‌دهد که سیاست‌های کلی هر برنامه در مقایسه با سیاست‌های کلی برنامه‌های قبل تفصیلی‌تر و گسترده‌تر شده است. در جدول زیر، تعداد محورهای اصلی و فرعی سیاست‌ها و مجموع آنها در هر برنامه آمده است:

تعداد محورهای سیاستهای کلی برنامههای توسعه				
عنوان	برنامه دوم	برنامه سوم	برنامه چهارم	برنامه پنجم
تعداد محورهای اصلی	۱۲	۳۶	۵۲	۴۵
تعداد محورهای فرعی	۱۶	۱۷	۴۲	۵۳
مجموع	۲۸	۵۳	۹۴	۹۸

ب) مقایسه محتوایی سیاست های برنامه های توسعه

مقایسه محتوایی در دو بعد موارد مشترک و موارد خاص یا ویژه سیاست ها صورت گرفته است.

۱ - محورهای مشترک در سیاست های کلی برنامه های توسعه

بررسی محورها و عناوین سیاست های کلی برنامه ها نشان می دهد که برخی از محورها، تقریباً در همه سیاست های کلی برنامه ها به صورت مشترک تکرار شده است. اهم این به تفکیک سرفصل های سیاست ها به شرح زیر است:

۱-۱- بخش فرهنگی: در این بخش؛ «زنده نگه داشتن اندیشه دینی و سیاسی حضرت امام (ره)»، «تقویت قانونگرایی، انضباط اجتماعی، وجدان کاری و خودباوری»، «اعتلا و عمق و گسترش دادن معرفت و بصیرت دینی» و «سالم سازی فضای فرهنگی، رشد آگاهی ها و فضایل اخلاقی» تقریباً جزء محورهای مشترک سیاست های کلی در تمام برنامه ها بوده است.

محورهای مشترک در سیاست های کلی برنامه های توسعه (بخش فرهنگی)
زنده نگه داشتن اندیشه دینی و سیاسی حضرت امام (ره)
تقویت قانونگرایی، انضباط اجتماعی، وجدان کاری و خودباوری
اعتلا و عمق و گسترش دادن معرفت و بصیرت دینی
سالم سازی فضای فرهنگی، رشد آگاهی ها و فضایل اخلاقی

۱-۲- بخش اجتماعی: در این بخش؛ «اولویت دادن به ایثارگران در عرضه امکانات و مدیریت ها»، «تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن»، «تقویت هویت ملی جوانان و رفع دغدغه ها و آسیب های اجتماعی آنان»، «تقویت و کارآمد کردن نظام بازرسی و نظارت» جزء محورهای مشترک ثابت در سیاست های کلی برنامه های توسعه بوده است.

محورهای مشترک در سیاست های کلی برنامه های توسعه (بخش اجتماعی)
اولویت دادن به ایثارگران در عرضه امکانات و مدیریتهای
تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن
تقویت هویت ملی جوانان و رفع دغدغه ها و آسیبهای اجتماعی آنان
تقویت و کارآمد کردن نظام بازرسی و نظارت

۳-۱- بخش سیاست داخلی: در این بخش؛ «گسترش روحیه تعاون و مشارکت مردم در همه عرصهها» از محورهای ثابت در همه سیاستها و «حمایت از آزادیهای مشروع و صیانت از حقوق اساسی ملت» از محورهای سیاستهای کلی دو برنامه چهارم و پنجم بوده است. محور «آمایش سرزمینی» (با اصول هشتگانه) در سیاستهای کلی برنامه سوم و چهارم مطرح شده است، اما عنوان آن در سیاستهای کلی برنامه پنجم حذف شده است و اصول و مواد آن ذیل محورهای دیگر مطرح شده است.

محورهای مشترک در سیاستهای کلی برنامه های توسعه (بخش سیاست داخلی)
گسترش روحیه تعاون و مشارکت مردم در همه عرصهها
حمایت از آزادیهای مشروع و صیانت از حقوق اساسی ملت (مشترک بین برنامه چهارم و پنجم)
آمایش سرزمینی (با اصول هشتگانه) (مشترک بین برنامه سوم و چهارم و ادغام شده در سایر محورها در برنامه پنجم)

۴-۱- بخش سیاست خارجی: در بخش سیاست خارجی در سیاست های کلی برنامه دوم و سوم و چهارم سه مفهوم «عزت، حکمت و مصلحت» ذکر شده است اما در سیاست های کلی برنامه پنجم این سه مفهوم به چشم نمی خورد. محورهای «تقویت همکاریهای دوجانبه، منطقه ای و بین المللی»، «بهره گیری از روابط برای افزایش توان ملی»، «مقابله با افزونخواهی و اقدام متجاوزانه در روابط خارجی»، «تلاش برای رهایی منطقه از حضور نظامی بیگانگان»، «حمایت از مسلمانان و ملت های مظلوم و مستضعف بویژه ملت فلسطین»، «تلاش برای همگرایی بیشتر میان کشورهای اسلامی» و «تلاش برای اصلاح ساختار سازمان ملل» از محورهای ثابت در همه سیاست ها بوده است.

محورهای مشترک در سیاستهای کلی برنامه های توسعه (بخش سیاست خارجی)
تقویت همکاریهای دوجانبه، منطقه ای و بین المللی
بهره گیری از روابط برای افزایش توان ملی

مقابله با افزون خواهی و اقدام متجاوزانه در روابط خارجی
تلاش برای رهایی منطقه از حضور نظامی بیگانگان
حمایت از مسلمانان و ملت‌های مظلوم و مستضعف بویژه ملت فلسطین
تلاش برای همگرایی بیشتر میان کشورهای اسلامی
تلاش برای اصلاح ساختار سازمان ملل

۵-۱- **بخش امنیتی دفاعی:** در این بخش؛ محورهای «تقویت نقش مردم و اطلاعات مردمی در پیشگیری از تحرکات ضدامنیتی»، «اهتمام به حضور نیروهای مردمی در امنیت و دفاع از کشور و انقلاب»، «تقویت و تعامل مؤثر دستگاه‌های اطلاعاتی، انتظامی و قضایی» در همه سیاست‌ها تکرار شده است.

محورهای مشترک در سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه (بخش امنیتی دفاعی)
تقویت نقش مردم و اطلاعات مردمی در پیشگیری از تحرکات ضدامنیتی
اهتمام به حضور نیروهای مردمی در امنیت و دفاع از کشور و انقلاب
تقویت و تعامل مؤثر دستگاه‌های اطلاعاتی، انتظامی و قضایی

۶-۱- **در بخش اقتصادی:** این بخش به دو بخش رشد اقتصادی و عدالت اجتماعی تقسیم شده است.

- در بخش رشد اقتصادی محورهای «رشد مستمر (و پرشتاب) اقتصادی»، «تغییر نگاه به نفت و گاز به عنوان منابع و سرمایه‌های زاینده اقتصادی»، «توسعه بخش تعاون و خصوصی»، «توجه به ارزش اقتصادی، امنیتی، سیاسی و زیست محیطی آب با اولویت استفاده از منابع آب‌های مشترک»، «اصلاح نظام پولی و مالی و بانکی کشور»، «تأمین امنیت غذایی کشور و خودکفایی محصولات اساسی کشاورزی»،

- در بخش عدالت اجتماعی محورهای «تنظیم همه فعالیت‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی بر پایه عدالت اجتماعی»، «کاهش فاصله میان درآمدهای طبقات و رفع محرومیت از قشرهای کم درآمد»، «جبران نابرابری‌های غیرموجه درآمدی»، «ارتقاء سطح درآمد و زندگی روستاییان و کشاورزان» تقریباً در اکثر سیاست‌های کلی برنامه‌ها، بویژه سیاست‌های کلی برنامه چهارم و پنجم، مورد توجه قرار گرفته است. در سیاست‌های برنامه چهارم و پنجم بر «اقتصاد متنوع»، «ارتقاء بهره‌وری» و «اقتصاد رقابتی» به طور خالص تأکید شده است.

محورهای مشترک در سیاست های کلی برنامه های توسعه (بخش اقتصادی)

محور رشد و توسعه
رشد مستمر (و پرشتاب) اقتصادی
تغییر نگاه به نفت و گاز به عنوان منابع و سرمایه های زاینده اقتصادی
توسعه بخش تعاون و خصوصی
توجه به ارزش اقتصادی، امنیتی، سیاسی و زیستمحیطی آب با اولویت منابع آبی مشترک
اصلاح نظام پولی و مالی و بانکی کشور
تأمین امنیت غذایی کشور و خودکفایی محصولات اساسی کشاورزی
محور عدالت
تنظیم همه فعالیت های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی بر پایه عدالت اجتماعی
کاهش فاصله میان درآمدهای طبقات و رفع محرومیت از قشرهای کمدرآمد
جبران نابرابری های غیرموجه درآمدی
ارتقاء سطح درآمد و زندگی روستاییان و کشاورزان

۲- ویژگی های سیاست های کلی برنامه های دوم تا چهارم توسعه

سیاست های کلی برنامه توسعه دوم، به عنوان اولین تجربه تدوین سیاست های کلی، بدون سرفصل های مشخص است و در بسیاری از حوزه ها به اشارات کلی بسنده کرده است. این سیاست ها که در دوره سازندگی ابلاغ گردیده است بر محورهای «عدالت اجتماعی»، «رشد معنویت و تعمیق باورهای دینی و اخلاقی» و «مشارکت مردم در سازندگی کشور» و ... تأکید دارد.

سیاست های کلی برنامه سوم توسعه با اولویت «استقرار عدالت اجتماعی»، «ارتقاء دینی و علمی و فرهنگی»، «امنیت و رفاه اقتصادی» و «افزایش عزت و اعتبار بین المللی» و تأکید بر «حضور و مشارکت مردم» تدوین شده است.

سیاست های کلی برنامه چهارم توسعه که بلافاصله بعد از ابلاغ سند چشم انداز تدوین شده، عمدتاً معطوف به محورهای مورد نظر سند چشم انداز است و در آن علاوه بر محورهای مورد تأکید در سیاست های کلی برنامه سوم توسعه، محورهای «علم و فناوری» و «رشد مستمر و پرشتاب اقتصادی» و «اقتصادی متنوع و دانش بنیان» برای اولین بار مورد توجه ویژه قرار گرفته است. همچنین محور «توانمندسازی بخش های خصوصی و تعاونی به عنوان محرک اصلی رشد اقتصادی و کاهش تصدی دولت» برای اولین بار مورد توجه قرار گرفته است.

۳-ویژگی های سیاست های کلی برنامه پنجم توسعه

سیاست های کلی برنامه پنجم که با بهره گیری از تجربیات سه دوره سیاست های کلی و با توجه به اقتضائات سال های اخیر کشور تهیه شده است، از ویژگی های خاصی برخوردار است از جمله اینکه: ۱-۳-در نامه ابلاغیه این سیاست ها تأکید شده که این سیاست ها «با رویکرد مبنایی پیشرفت و عدالت» تنظیم شده است.

۲-۳-در این سیاست ها چهار بخش مورد توجه ویژه قرار گرفته است:

- علم و فناوری

- اقتصاد (با محوریت رشد اقتصادی و عدالت اجتماعی)

- سلامت

- امنیت اجتماعی

۳-۳-در سیاست های کلی برنامه پنجم، در همه سرفصل ها برخی از محورها برای اولین بار مطرح شده و یا مورد توجه ویژه قرار گرفته است که در ادامه به تفکیک سرفصل ها می آید:

الف- بخش فرهنگی: در این بخش؛ «اجرای طرح مهندسی فرهنگی کشور»، «مقابله با جریانات انحرافی و خرافی در دین» و «استفاده از ICT در جهت اهداف فرهنگی نظام» مورد توجه قرار گرفته است.

ب- بخش علم و فناوری: در این بخش؛ «تحول در نظام آموزش عالی و پژوهش» مورد توجه ویژه قرار گرفته است. همچنین «تحول و ارتقاء علوم انسانی» و «اجرای نقشه جامع علمی کشور» برای اول بار مورد توجه قرار گرفته است و از «تحول» در نظام آموزش و پرورش سخن گفته شده است.

ج- بخش اجتماعی: مقوله «سلامت» و «امنیت اجتماعی» مورد توجه ویژه و تفصیلی در این بخش قرار گرفته و مقوله «ورزش» برای اولین بار در سیاست ها گنجانده شده است. همچنین، در حالی که در سیاست های کلی برنامه چهارم تنها اشاره ای به مقوله «گردشگری» شده است، در سیاست های کلی برنامه پنجم از «حمایت از فعالیت های گردشگری با تأکید بر سفرهای زیارتی» سخن گفته شده است.

د- بخش اقتصادی: «رشد مستمر و پرشتاب اقتصادی به میزان حداقل ۸ درصد» و «گسترش عدالت اجتماعی»، در این بخش به موازات هم، مورد اهتمام خاص قرار گرفته و به صورت تفصیلی به هر کدام پرداخته شده است. محورها و زیرمحورهای «بهبود فضای کسب و کار کشور»، «ایجاد صندوق توسعه ملی با تصویب اساسنامه آن در مجلس شورای اسلامی در سال اول برنامه پنجم» و «واریز سالانه حداقل ۲۰ درصد از منابع حاصل از صادرات نفت و گاز و فرآورده های نفتی به صندوق توسعه ملی» و «ارائه تسهیلات از منابع صندوق توسعه ملی به بخش های خصوصی، تعاونی و عمومی غیردولتی»، «سرمایه گذاری در استحصال و استخراج گاز و نفت و معادن مشترک با کشورهای همسایه»، «حفظ ذخایر راهبردی ارزی به مقدار مطمئن»، «گسترش همه جانبه همکاری با کشورهای منطقه جنوب غربی آسیا در تجارت، سرمایه گذاری و فناوری»، «تبدیل نظام بودجه ریزی کشور به بودجه ریزی عملیاتی»، «برقراری ارتباط کمی و کیفی میان برنامه پنج ساله و بودجه های سالیانه با سند چشم انداز» از محورهایی است که اول بار در سیاست های کلی برنامه پنجم مطرح شده است.

ه- بخش سیاست داخلی: در این بخش؛ «جهت دهی جریان‌ات سیاسی به پایداری به ارزش‌های اسلامی - انقلابی، دفاع از منافع ملی، دشمن‌ستیزی، قانون‌پذیری و اصول اخلاقی» برای اول بار مورد توجه قرار گرفته است. و- بخش سیاست خارجی: محور «ارتقاء نقش مدیریتی ایران در توزیع و ترانزیت انرژی» از محورهای این بخش است که برای اولین بار در سیاست‌های کلی برنامه پنجم مطرح شده است. در ادامه سیاست‌های برنامه چهارم توسعه، «حضور فعال و هدفمند در سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای»، «تقویت تعامل فرهنگی، حقوقی، سیاسی و اقتصادی با جهان بویژه حوزه تمدن اسلامی-ایرانی»، «تقویت هویت اسلامی و ایرانی ایرانیان خارج از کشور» مورد توجه قرار گرفته است. همچنین در حالی که محور «تقویت همکاری‌های دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی» در سیاست‌های کلی برنامه سوم و چهارم بوده است، در سیاست‌های کلی برنامه پنجم قید «با اولویت کشورهای همسایه» به آن افزوده شده است. «کمک به استقرار نظام پولی، بانکی و بیمه‌ای مستقل با کمک کشورهای منطقه‌ای و اسلامی و دوست با هدف کاهش وابستگی به سیستم پولی نظام سلطه» و «تلاش برای تبدیل مجموعه کشورهای اسلامی و کشورهای دوست منطقه به یک قطب منطقه‌ای اقتصادی، علمی، فناوری و صنعتی» دو محور شبیه به هم هستند که اولی در سیاست‌های کلی برنامه پنجم و دومی در سیاست‌های کلی برنامه چهارم آمده است.

ز- بخش امنیتی دفاعی: «تقویت زیرساخت‌های انسجام و همبستگی ملی»، «توسعه علوم و فناوری‌های مرتبط با حفظ امنیت سامانه‌های اطلاعاتی و ارتباطی»، «گسترش پدافند غیرعامل»، «امنیت پایدار مناطق مرزی و کنترل مؤثر مرزها» از مباحث مرتبط با این بخش است که برای اولین بار مورد توجه قرار گرفته است.

۳-۴- در سیاست‌های کلی برنامه پنجم، برخلاف دوره‌های قبل، در موارد متعددی نقطه هدف سیاست‌ها به صورت کمی و با ذکر عدد و رقم تعیین شده است. در جدول زیر بندهایی از سیاست‌هایی که به صورت کمی هدف گذاری شده، آمده است:

سرفصل	محورهای از سیاستهای کلی برنامه پنجم که به صورت کمی هدفگذاری شدهاند
حوزه اقتصادی	تحقق رشد مستمر و پرشتاب اقتصادی به میزان حداقل ۸ درصد نرخ رشد سالیانه تولید ناخالص داخلی
	توسعه سرمایه‌گذاری از طریق کاهش شکاف پس‌انداز- سرمایه‌گذاری با حفظ نسبت پس‌انداز به تولید ناخالص داخلی حداقل در سطح ۴۰ درصد و جذب منابع و سرمایه‌های خارجی.
	ارتقاء سهم بهره‌وری در رشد اقتصادی به یک سوم در پایان برنامه.
	واریز سالانه حداقل ۲۰ درصد از منابع حاصل از صادرات نفت و گاز و فرآورده‌های نفتی به صندوق توسعه ملی
	کاهش فاصله دو دهک بالا و پایین درآمدی جامعه به طوری که ضریب جینی به حداکثر ۰/۳۵ در پایان برنامه برسد.
	انجام اقدامات ضروری برای رساندن نرخ بیکاری در کشور به ۷ درصد.
	توسعه بخش تعاون با هدف توانمندسازی اقشار متوسط و کم‌درآمد جامعه به نحوی که تا پایان برنامه پنجم سهم تعاون به ۲۵ درصد برسد.
حوزه علم و فناوری	افزایش بودجه تحقیق و پژوهش به ۳ درصد تولید ناخالص داخلی تا پایان برنامه.
	افزایش ورود دانش‌آموختگان دوره کارشناسی به دوره‌های تحصیلات تکمیلی به ۲۰ درصد
	دستیابی به جایگاه دوم علمی و فناوری در منطقه در پایان برنامه
حوزه اجتماعی	توسعه کمی و کیفی بیمه‌های سلامت و کاهش سهم مردم از هزینه‌های سلامت به ۳۰ درصد در پایان برنامه.

ج: محورهای سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه

۱- سرفصل امور اجتماعی

برنامه				محورهای سیاستها
پنجم	چهارم	سوم	دوم	
*	*	*		۱- تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن
*	*	*		۲- تقویت هویت ملی جوانان، رفع دغدغه و آسیبهای اجتماعی آنان
*	*	*	*	۳- اصلاح نظام اداری و قضایی
*	*			۴- هویت بخشی به سیمای شهر و روستا
*	*	*		۵- تقویت و کارآمد کردن نظام بازرسی و نظارت
*	*	*	*	۶- اولویت دادن به اینترگران در عرضه امکانات و مدیریتتها

*	* ^۱		۷- توسعه ورزش و فعالیت‌های گردشگری
*			۸- تأکید بر رویکرد انسان سالم و سلامت همه جانبه با توجه به:
*			۸-۱- یکپارچگی در نظام سلامت
*			۸-۲- ارتقاء شاخصهای سلامت
*			۸-۳- کاهش مخاطرات و آلودگی‌های تهدید کننده سلامت.
*			۸-۴- اصلاح الگوی تغذیه جامعه
*	* ^۲		۸-۵- توسعه کمی و کیفی بیمه‌های سلامت و کاهش سهم مردم از هزینه‌های سلامت به ۳۰٪ تا پایان برنامه پنجم.
*	*		۸- ارتقاء امنیت اجتماعی شامل:
*			۹-۱- مبارزه با مواد مخدر و روانگردان
*			۹-۲- سامان‌بخشی مناطق حاشیه‌نشین
*			۹-۳- استفاده از ابزارهای فرهنگی، آموزشی و رسانه‌ها برای پیشگیری و مقابله با ناهنجاری‌های فرهنگی و اجتماعی
	*		۱۰- ایجاد محیط و ساختار مناسب حقوقی، قضایی و اداری برای تحقق اهداف چشم‌انداز
	*		۱۱- ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر و ...
	*		... و حمایت از نهادهای عمومی و موسسات و خیریه‌های مردمی با رعایت ملاحظات دینی و انقلابی

۲- سرفصل امور اقتصادی - رشد اقتصادی

برنامه				محورهای سیاستها
پنجم	چهارم	سوم	دوم	
*	*			الف) رشد مناسب اقتصادی با تأکید بر:
*	*			۱- تحقق رشد مستمر و پرشتاب اقتصادی به میزان حداقل ۸٪ نرخ رشد سالیانه تولید ناخالص داخلی با:
*	*	پرویز از سلطه بیگانگان در جذب منابع خارجی	دیوار نشدن به استغراق منابع	- توسعه سرمایه‌گذاری از طریق: - کاهش شکاف پس‌انداز- سرمایه‌گذاری با حفظ نسبت پس‌انداز به تولید ناخالص داخلی حداقل در سطح ۴۰ درصد - و جذب منابع و سرمایه‌های خارجی.

*	*	امنیت سرمایه‌گذاری، ارجح نهادن به کارآفرینی، و حفظ حرمت داری‌های قانونی و مشورع		<p>- ارتقاء سهم بهره‌وری در رشد اقتصادی به یک سوم در پایان برنامه.</p> <p>- بهبود فضای کسب و کار کشور با تأکید بر:</p> <p>- ثبات محیط اقتصاد کلان</p> <p>- فراهم آوردن زیرساخت‌های ارتباطی، اطلاعاتی، حقوقی و..</p> <p>- کاهش خطرپذیری‌های کلان اقتصادی،</p> <p>- ارائه مستمر آمار و اطلاعات به صورت شفاف به جامعه.</p>
*				<p>- تقویت و توسعه نظام استاندارد ملی</p>
*	*	*		<p>۲- تغییر نگاه به نفت و گاز و درآمدهای حاصل از آن، از منبع تأمین بودجه عمومی به «منابع و سرمایه‌های زاینده اقتصادی»</p> <p>- ایجاد صندوق توسعه ملی با تصویب اساسنامه آن در مجلس شورای اسلامی در سال اول برنامه پنجم</p> <p>- برنامه ریزی برای استفاده از مزیت نسبی نفت و گاز در زنجیره صنعتی و خدماتی و پایین دستی وابسته بدان</p> <p>با رعایت:</p>
*				<p>- واریز سالانه حداقل ۲۰ درصد از منابع حاصل از صادرات نفت و گاز و فرآورده‌های نفتی به صندوق توسعه ملی</p>
*	*	*	مشارکت عامه مردم در سازندگی	<p>- ارائه تسهیلات از منابع صندوق توسعه ملی به بخش‌های خصوصی، تعاونی و عمومی غیردولتی</p>
*	*	*		<p>- قطع وابستگی هزینه‌های جاری دولت به درآمدهای نفت و گاز تا پایان برنامه.</p>
*	*	*	*	<p>۳- اصلاح ساختار نظام بانکی با:</p> <p>- اجرای کامل و روزآمد قانون بانکداری بدون ربا</p> <p>- نهادینه کردن نظام‌های قرض‌الحسنه</p> <p>- تأمین اعتبارات خرد و اعتبارات لازم برای سرمایه‌گذاری‌ها</p>

*	*	*	۴- ارتقاء کمی و کیفی بازارهای مالی (سرمایه، پول و بیمه) با تأکید بر کارایی، شفافیت و سلامت.
*	*		۵- تحقق سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و الزامات مربوط به هر یک از بندها با تأکید بر:
*	*	رفع مقررات انحصارساز	- حمایت از شکل‌گیری بازارهای رقابتی
*	*		- ایجاد ساختارهای مناسب برای ایفای وظایف حاکمیتی (سیاست‌گذاری، هدایت و نظارت).
*	*		- تنظیم سیاست‌های تشویقی در جهت تبدیل فعالیت‌های غیرمشکل (نهاد خانوار) به فعالیت‌های واحدهای حقوقی
*	*		- ایجاد بازار رقابتی برای ارائه خدمات بیمه درمانی
*	*		۶- توجه به ارزش اقتصادی، امنیتی، سیاسی و زیست محیطی آب با اولویت استفاده از منابع آب‌های مشترک.
*	*		۷- سرمایه‌گذاری در ذخایر نفت و گاز و معادن مشترک با کشورهای همسایه
*	*		۸- حفظ ذخایر راهبردی ارزی به مقدار مطمئن
*	*	جوش در صادرات غیرنفتی رفع موانع صادرات غیرنفتی / منابع دانش و آگاهی، سرمایه انسانی و فناوری نوین	۹- تأکید بر راهبرد توسعه صادرات به ویژه در بخش خدمات با فناوری بالا
*	*		۱۰- گسترش همه‌جانبه همکاری با کشورهای منطقه جنوب غربی آسیا در تجارت، سرمایه‌گذاری و فناوری
*	*	*	۱۱- ارتقاء و هماهنگی میان اهداف توسعه‌ای: آموزش، بهداشت و اشتغال به طوری که در پایان برنامه پنجم، شاخص توسعه انسانی به سطح کشورهای با توسعه انسانی بالا برسد.
*	*		۱۲- تبدیل نظام بودجه‌ریزی کشور به بودجه ریزی عملیاتی
*	*		۱۳- برقراری ارتباط کمی و کیفی میان برنامه پنج‌ساله و بودجه‌های سالیانه با سند چشم‌انداز با رعایت شفافیت و قابلیت نظارت
*	*	*	۱۴- تأمین امنیت غذایی کشور با تکیه بر تولید از منابع داخلی و تأکید بر خودکفایی در تولید محصولات اساسی کشاورزی

		*	۱۵- آموزش و بازآموزی نیروی انسانی در سطوح گوناگون، برای پاسخگویی به نیاز بنگاه‌های اقتصادی
--	--	---	--

۳- سرفصل امور اقتصادی - عدالت

برنامه				محورهای سیاست‌ها
پنجم	چهارم	سوم	دوم	
*	*	*	*	الف) گسترش عدالت اجتماعی با:
*	*	*		۱۶- تنظیم همه فعالیت‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی بر پایه عدالت اجتماعی و کاهش فاصله میان درآمدهای طبقات و رفع محرومیت از قشرهای کم درآمد با تأکید بر موارد زیر:
*	*	*	*	۱۶-۱- جبران نابرابری‌های غیرموجه درآمدی از طریق: <ul style="list-style-type: none"> - سیاستهای مالیاتی، - اعطای یارانه‌های هدفمند - و ساز و کارهای بیمه‌ای
*				۱۶-۲- تکمیل بانک اطلاعات مربوط به اقشار دو دهک پایین درآمدی و به هنگام کردن مداوم آن
*				۱۶-۳- هدفمند کردن یارانه‌های آشکار و اجرای تدریجی هدفمند کردن یارانه‌های غیرآشکار
*				۱۶-۴- تأمین برخورداری آحاد جامعه از اطلاعات اقتصادی
*				۱۷- اقدامات لازم برای جبران عقب ماندگی‌های حاصل از دوران‌های تاریخی گذشته با تأکید بر:
*	*	*	*	۱۷-۱- ارتقاء سطح درآمد و زندگی روستاییان و کشاورزان با: <ul style="list-style-type: none"> - تهیه طرح‌های توسعه روستایی، - گسترش کشاورزی صنعتی، صنایع روستایی و خدمات نوین - اصلاح نظام قیمت‌گذاری محصولات کشاورزی
*	*			۱۷-۲- گسترش فعالیت‌های اقتصادی (با استفاده از ظرفیت‌های بازرگانی خارجی کشور) در: <ul style="list-style-type: none"> - مناطق مرزی - سواحل جنوبی - جزایر
*	*			۱۷-۳- کاهش فاصله دو دهک بالا و پایین درآمدی جامعه به طوری که ضریب جینی به حداکثر ۰/۳۵ در پایان برنامه برسد

*			۱۷-۴-انجام اقدامات ضروری برای رساندن نرخ بیکاری در کشور به ۷ درصد
*		*	۱۷-۵-تأمین بیمه فراگیر و کارآمد و گسترش کمی و کیفی نظام تأمین اجتماعی و خدمات بیمه درمانی (سوم: ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر و حمایت از نهادهای عمومی و مؤسسات و خیریه‌های مردمی با رعایت ملاحظات دینی و انقلابی)
*			۱۷-۶-توسعه نظام‌های پیشگیری از آسیب‌های فردی و اجتماعی.
*			۱۷-۷-حمایت از اقشار محروم و زنان سرپرست خانوار
*	*		۱۷-۸-توسعه بخش تعاون با هدف توانمندسازی اقشار متوسط و کم‌درآمد جامعه به نحوی که تا پایان برنامه پنجم سهم تعاون به ۲۵ درصد برسد
	*		- مهار تورم - افزایش قدرت خرید گروه‌های کم‌درآمد و محروم و مستضعف - کاهش فاصله بین دهک‌های بالا و پایین درآمدی جامعه - اجرای سیاست‌های مناسب جبرانی
	*		- حمایت از تأمین مسکن گروه‌های کم‌درآمد و نیازمند
	*		- توجه و عنایت جدی بر مشارکت عامه مردم در فعالیت‌های اقتصادی کشور و رعایت جهات زیر در امر واگذاری مؤسسات اقتصادی دولت به مردم: - امر واگذاری در جهت تحقق اهداف برنامه باشد. - در چارچوب قانون اساسی صورت پذیرد. - عدم تهدید امنیت ملی و یا تزلزل حاکمیت ارزشهای اسلامی و انقلاب - عدم خدشه به حاکمیت نظام یا تضییع حق مردم و یا ایجاد انحصار - به مدیریت سالم و اداره درست کار توجه شود.
		*	- اصلاح مقررات ایجادکننده انحصار در فعالیت‌های اقتصادی

۴- سر فصل امنیتی دفاعی

برنامه				محورهای سیاست‌ها
پنجم	چهارم	سوم	دوم	
				۱- تحکیم و ارتقاء امنیت پایدار، فراگیر و تضمین‌کننده اهداف و منافع ملی با تأکید بر:
*	*	*		۱-۱- نقش مردم و اطلاعات مردمی در پیشگیری از تحرکات ضد امنیتی.
*	*	*		۱-۲- تعامل مؤثر دستگاه‌های اطلاعاتی، انتظامی و قضایی

*				۳-۱- ایجاد سامانه یکپارچه نرم‌افزاری اطلاعاتی و ارتقاء سطح حفاظت از اطلاعات رایانه‌ای
*				۴-۱- تقویت زیرساخت‌های انسجام و همبستگی ملی
*	*	*	اشاره کلی	۲- ارتقاء توانمندی‌های دفاعی و قدرت بازدارندگی با تأکید بر:
*	*	*		۱-۲- کسب دانش و فناوری‌های نو و نرم‌افزارهای پیشرفته دفاعی - نوسازی و بازسازی صنایع دفاعی، - افزایش ضریب خودکفایی با توسعه تحقیقات - بهره‌مندی از همه ظرفیت‌های صنعتی کشور
*	*	*		۲-۲- حضور نیروهای مردمی در امنیت و دفاع از کشور و انقلاب با تقویت کمی و کیفی بسیج مستضعفان
*				۳-۲- گسترش پدافند غیرعامل
*				۴-۲- امنیت پایدار مناطق مرزی و کنترل مؤثر مرزها
		*		۳- بهبود و تکمیل سازمانی و توزیع جغرافیایی نیروهای مسلح، متناسب با اندازه و نوع تهدیدها و آمایش سرزمین.

۵- سرفصل سیاست خارجی

برنامه				محورهای سیاست‌ها
پنجم	چهارم	سوم	دوم	
	*	*	*	۱- ثبات در سیاست خارجی با توجه به عزت، حکمت و مصلحت
				۲- اعتلای شأن، موقعیت، اقتدار و نقش جمهوری اسلامی ایران در منطقه و نظام بین‌الملل به منظور تحکیم امنیت ملی و پیشبرد منافع ملی با تأکید بر:
*	*	*		- تقویت همکاری‌های دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی با اولویت کشورهای همسایه.
*	*	*		- تقویت روابط سازنده با کشورهای غیرمتخاصم (ادامه پرهیز از تشنج در روابط خارجی)
*	*	*		- بهره‌گیری از روابط برای افزایش توان ملی.
*	*	*		- مقابله با افزون‌خواهی و اقدام متجاوزانه در روابط خارجی.
*	*	*		- تلاش برای رهایی منطقه از حضور نظامی بیگانگان.
*	*	*		- حمایت از مسلمانان و ملت‌های مظلوم و مستضعف بویژه ملت فلسطین.
*	*	*		- تلاش برای همگرایی بیشتر میان کشورهای اسلامی

*	*	*		- تلاش برای اصلاح ساختار سازمان ملل
*				- سازماندهی تلاش مشترک برای ایجاد مناسبات و نظامات جدید اقتصادی، سیاسی و فرهنگی منطقه‌ای و جهانی با هدف تأمین عدالت، صلح و امنیت جهانی
	*	*		- مقابله با تک قطبی شدن جهان
			*	- تلاش برای دچار نشدن به استقراض خارجی و رهایی از تعهدات فعلی
*	*			۳- حضور فعال و هدفمند در سازمان های بین‌المللی و منطقه‌ای و تلاش برای ایجاد تحول در رویه‌های موجود بر اساس ارزش های اسلامی
*	*			۴- ارتقاء نقش مدیریتی ایران در توزیع و ترانزیت انرژی، - افزایش فرصت های صادراتی، - جذب سرمایه و فناوری‌های پیشرفته - کمک به استقرار نظام پولی، بانکی و بیمه‌ای مستقل با کمک کشورهای منطقه‌ای و اسلامی و دوست - با هدف کاهش وابستگی به سیستم پولی نظام سلطه. (بهره‌گیری از روابط سیاسی با کشورها برای نهادینه کردن روابط اقتصادی، افزایش جذب منابع و سرمایه‌گذاری خارجی و فناوری پیشرفته و گسترش بازارهای صادراتی ایران و افزایش سهم ایران از تجارت جهانی و رشد پرشتاب اقتصادی مورد نظر در چشم انداز)
*	*			۵- تقویت تعامل فرهنگی، حقوقی، سیاسی و اقتصادی با جهان بویژه حوزه تمدن اسلامی - ایرانی. (تلاش برای تبدیل مجموعه کشورهای اسلامی و کشورهای دوست منطقه به یک قطب منطقه‌ای اقتصادی، علمی، فناوری و صنعتی + تحکیم روابط با جهان اسلام و ارایه تصویر روشن از انقلاب اسلامی و تبیین دستاوردها و تجربیات سیاسی، فرهنگی و اقتصادی جمهوری اسلامی و معرفی فرهنگ غنی و هنر و تمدن ایرانی و مردم سالاری دینی)
*	*			۶- تقویت هویت اسلامی و ایرانی ایرانیان خارج از کشور

۶- سرفصل سیاست داخلی

برنامه				محورهای سیاستها
پنجم	چهارم	سوم	دوم	
*	*	*	*	مشارکت مردم در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی (گسترش روحیه تعاون و مشارکت عمومی و ...)
*				جهت دهی جریانات سیاسی به پابندی به ارزش‌های اسلامی- انقلابی، دفاع از منافع ملی، دشمن‌ستیزی، قانون‌پذیری و اصول اخلاقی.
*	*			حمایت از آزادی‌های مشروع و صیانت از حقوق اساسی ملت

مؤلفه های این بخش ذیل محورهای دیگر مرتبط آمده است.	*			<p>تقویت امنیت و اقتدار ملی با تاکید بر:</p> <ul style="list-style-type: none"> - رشد علمی و فناوری، - مشارکت و ثبات سیاسی، - ایجاد تعادل میان مناطق مختلف کشور، - وحدت و هویت ملی، - قدرت اقتصادی و دفاعی، - ارتقاء جایگاه جهانی ایران
مؤلفه های این بخش ذیل محورهای دیگر مرتبط آمده است.	*	*		<p>آمایش سرزمینی مبتنی بر اصول ذیل:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ملاحظات امنیتی و دفاعی . - کارآیی و بازدهی اقتصادی. - وحدت و یکپارچگی سرزمین. - گسترش عدالت اجتماعی و تعادل های منطقه ای. - حفاظت محیط زیست و احیای منابع طبیعی. - حفظ هویت اسلامی ایرانی و حراست از میراث فرهنگی. - تسهیل و تنظیم روابط درونی و بیرون اقتصاد کشور. - رفع محرومیت ها خصوصا در مناطق روستایی کشور

۷- سرفصل علمی فناوری

برنامه				محورهای سیاستها
پنجم	چهارم	سوم	دوم	
*	اشاره کلی	اشاره کلی	اشاره کلی	۱- تحول در نظام آموزش عالی و پژوهش در موارد زیر:
*				۱-۱- افزایش بودجه تحقیق و پژوهش به ۳ درصد تولید ناخالص داخلی تا پایان برنامه پنجم
*				و افزایش ورود دانش آموختگان دوره کارشناسی به دوره های تحصیلات تکمیلی به ۲۰ درصد
*	*			۱-۲- دستیابی به جایگاه دوم علمی و فناوری در منطقه (افزایش سهم کشور در تولیدات علمی جهان)
*				۱-۳- ارتباط بین دانشگاه و صنعت و جامعه
*				۱-۴- توانمندسازی بخش غیردولتی در تولید علم و فناوری.
*	*			۱-۵- دستیابی به فناوری های پیشرفته مورد نیاز

*	*		اشاره کلی	۲- تحول (اصلاح) در نظام آموزش و پرورش
*				۳- تحول و ارتقاء علوم انسانی
*		اشاره کلی		۴- حمایت از نخبگان و نوآوران علمی و فناوری
*				۵- تکمیل و اجرای نقشه جامع علمی کشور
*	*		اشاره کلی	۶- تحول (اصلاح) در نظام آموزش و پرورش

۸- سر فصل علمی فناوری

برنامه				محورهای سیاست ها
پنجم	چهارم	سوم	دوم	
*				۱- اجرای طرح مهندسی فرهنگی کشور
*	*	*		۲- زنده نگه داشتن اندیشه دینی و سیاسی حضرت امام (ره) (برنامه سوم: معرفی و ترویج فرهنگ و ارزش های والای اسلام و ایران اسلامی به جهانیان و تبیین شخصیت و مبانی سیاسی و فکری امام (ره))
*	*	*	*	۳- تقویت قانونگرایی، انضباط اجتماعی، وجدان کاری، ...
*				۴- مقابله با جریانات انحرافی و خرافی در حوزه دین
*				۵- استفاده از IT برای تحقق اهداف فرهنگی نظام.
*	*			۶- ایجاد درک مشترک از چشم انداز و تقویت عزم ملی برای تحقق آن
	*	*	*	- اعتلا و عمق و گسترش دادن معرفت و بصیرت دینی
	*	*	*	- سالم سازی فضای فرهنگی، رشد آگاهی ها و فضایل اخلاقی
	*			- تقویت وحدت و هویت ملی مبتنی بر اسلام و انقلاب
	*			- تعمیق روحیه دشمن شناسی
	*			- مقابله با تهاجم فرهنگی - گسترش فعالیت رسانه های ملی
		*		- رعایت آراستگی سیمای جامعه و کشور و محیط سازندگی به ارزش های اسلامی و انقلابی

د) ارزیابی و الزامات سیاست های کلی برنامه های توسعه

با توجه به آنچه در بخش های پیشین گفته شد، می توان برخی نکات را در مورد بر سیاست های کلی برنامه های توسعه را یادآوری کرد:

۱- بسیاری از محورهای تقریباً در همه سیاست های کلی برنامه ها تکرار شده است (مراجعه شود به بخش «محورهای مشترک در سیاستهای کلی برنامه های توسعه» در صفحه ۱۲۹). تکرار محورها نشانگر دو نکته است. اولاً: نشانگر ثبات رویه در سیاست ها و رویکردهای کلی نظام در مقولات مربوط است که از جمله آنها می توان به محورهای «زنده نگه داشتن اندیشه دینی و سیاسی حضرت امام (ره)»، «عدالت اجتماعی»، «مشارکت مردم در عرصه های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و امنیتی»، «اولویت دادن به ایثارگران در عرضه امکانات و مدیریت ها»، «حمایت از مسلمانان و ملت های مظلوم و مستضعف بویژه ملت فلسطین»، «تلاش برای رهایی منطقه از حضور نظامی بیگانگان» و «تلاش برای اصلاح ساختار سازمان ملل» اشاره کرد. ثانیاً تکرار محورها می تواند نشانه ناکامی در تحقق آنها و یا فقدان عدم اهتمام لازم برای اجرایی شدن آنها باشد. از جمله آنها می توان به محورهای «تقویت و کارآمد کردن نظام بازرسی و نظارت»، «اصلاح نظام اداری و قضایی»، «تقویت قانونگرایی، انضباط اجتماعی، وجدان کاری»، «قطع وابستگی هزینه های جاری دولت به درآمدهای نفت و گاز»، «اصلاح ساختار نظام بانکی و پولی کشور» و «توانمندسازی بخش های خصوصی و تعاونی و کاهش تصدی دولت» اشاره کرد.

۲- بسیاری از سرفصل ها و محورهای سیاست های کلی به صورت کلی (تفکیک نشده و غیرشفاف) مطرح شده است. این امر باعث شده که سنجش میزان تحقق آنها غیرممکن باشد. هر چند در سیاست های کلی برنامه پنجم این مشکل تا حد قابل توجهی برطرف شده است و بسیاری از محورها به زیرمحورهایی تقسیم شده اند و حتی برخی از سیاست ها به صورت کمی هدفگذاری شده اند، اما همچنان در برخی از محورها و سرفصل ها این کاستی به قوت خود باقی است. به عنوان مثال، «مشارکت مردم در عرصه های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و امنیتی» یا «تقویت قانونگرایی، انضباط اجتماعی، وجدان کاری» تنها به صورت کلی و سربسته مطرح شده است.

۳- در برخی از سرفصل ها، به موضوعات مرتبط با آن لازم شده حوزه توجه شده است از جمله می توان

الف) «گردشگری» که با توجه به موقعیت جغرافیایی و مزیت های نسبی ایران می تواند بسیار مهم و درآمدزا باشد، اشاره کرد که یا نادیده گرفته شده و یا تنها به صورت کمرنگ و حاشیه ای مورد اشاره قرار گرفته است. در سیاست های کلی برنامه چهارم توسعه به صورت کلی به گردشگری به عنوان یک مزیت نسبی در ایران اشاره شده است و در برنامه پنجم نیز ذیل سرفصل اجتماعی (نه سرفصل اقتصادی)، به «حمایت از گردشگری با تأکید بر سفرهای زیارتی» اشاره شده است (نکته جالب توجه این است که حتی در سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی نیز هیچ اشاره ای به مقوله گردشگری نشده است).

ب) مقوله «حمل و نقل مسافر، کالا و انرژی» نیز با توجه به موقعیت جغرافیایی و مزیت های نسبی ایران، می تواند منبع درآمد بسیار مهمی باشد. با این حال، در سیاست های کلی برنامه چهارم توسعه تنها به صورت کلی مقوله «حمل و نقل» به عنوان یک مزیت نسبی ایران مطرح شده است و در برنامه پنجم نیز ذیل سرفصل سیاست خارجی (نه ذیل سرفصل اقتصادی)، تنها به «ارتقاء نقش مدیریتی ایران در توزیع و ترانزیت انرژی» اشاره شده است.

ج) در رابطه با مقوله «کشاورزی» نیز می‌توان گفت جایگاه این حوزه در سیاست‌های کلی مبهم است و همواره به صورت کلی، حاشیه‌ای و با رویکردی منفعلانه به آن توجه شده است. هر چند «تأمین امنیت غذایی کشور با تکیه بر تولید از منابع داخلی و تاکید بر خودکفایی در تولید محصولات اساسی کشاورزی» یکی از محورهای سیاست‌های کلی برنامه‌های سوم و چهارم توسعه بوده اما این محور در سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه حذف شده است. همچنین محور «تهیه طرح‌های توسعه روستایی، گسترش کشاورزی صنعتی، صنایع روستایی و خدمات نوین و اصلاح نظام قیمت‌گذاری محصولات کشاورزی» در سیاست‌های کلی برنامه پنجم، ذیل محور «گسترش عدالت» و تنها با هدف «ارتقاء سطح درآمد و زندگی روستاییان و کشاورزان» مورد اشاره قرار گرفته است.

د) علیرغم اهمیت یافتن روزافزون مقوله «محیط زیست» و وضعیت نگران‌کننده آن در ایران، این مقوله در سیاست‌های کلی تنها به صورت کم‌رنگ مورد توجه قرار گرفته است.

ه) علیرغم اهمیت «سرمایه اجتماعی» و ضرورت وجود سازمان‌های مردم-نهاد به عنوان نهادهای واسط بین حاکمیت/ دولت و مردم، این مقوله در سرفصل «اجتماعی» مورد توجه کافی قرار نگرفته است. (و) همچنین، علیرغم اهمیت یافتن روزافزون مقوله «حکمرانی خوب»، این محور نیز در سیاست‌های کلی مورد توجه قرار نگرفته است.

ز) در بخش فرهنگی، علیرغم اهمیت روزافزون مقوله «رسانه» و نقش آفرینی آن در جهان امروز، و آسیب‌ها و مشکلاتی که متوجه مقوله رسانه در کشور ما است، این حوزه مورد بی‌توجهی قرار گرفته است.

ح) همچنین، بسیاری از مقولاتی که نوعاً دارای ابعاد اجتماعی و فرهنگی گسترده‌ای هستند، تنها ذیل سرفصل سیاسی و امنیتی مطرح شده‌اند و در سرفصل‌های فرهنگی و اجتماعی کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند (که این می‌تواند به صورت ضمنی، نشانگر غلبه نگاه امنیتی به این مقولات باشد).

۵- در بسیار از موارد به نظر می‌رسد سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه به صورت آرمانی مطرح شده‌اند، یعنی همه اهداف مطلوب در آن ذکر شده است بدون اینکه تعارض‌های آشکار و پنهان بین برخی از سیاست‌ها مد نظر قرار گیرد و به عدم امکان دستیابی هم‌زمان به همه این اهداف مطلوب، توجه شود.

۶- مفاهیم به کار رفته در برخی از بندهای سیاستی، بدون ایضاح معنایی صورت گرفته و صرفاً در حد ایده باقی مانده است. به عنوان نمونه به بندهای مربوط به «امنیت پایدار» در برنامه پنجم می‌توان اشاره کرد که لازمه آن درکی منسجم و شفاف از «امنیت» و «پایداری» در میان قانونگذاران و مجریان است. اجرای سیاست مطلوب منوط به درک معنایی مشترک از مفاهیم و واژگان اصلی و کلیدی بندهای سیاستی در میان قانونگذاران، مجریان و ذینفعان است، الزامی که در تدوین سیاست‌ها باید ملحوظ گردد.

۷- از عوامل موثر بر اجرای سیاست‌ها که می‌تواند حتی در تدوین، نوع و کیفیت سیاست‌ها اثرگذار باشد، توجه به مختصات محیطی، عوامل زیرساختی و ویژگی‌های جامعه هدف است. پیچیدگی، هوشمندی و فقدان اطمینان از جمله این عوامل است.

هـ) بررسی و مقایسه رویکردهای تدوین سیاست های کلی برنامه توسعه

بررسی سیاست های کلی برنامه توسعه نشان می دهد که در طراحی و تدوین سیاست ها سه رویکرد غالب بوده است. اهم این رویکردها عبارت است از:

۱) رویکرد جامع نگر: در این رویکرد، مطابق رویه ای که تا کنون در تدوین سیاست های کلی برنامه های توسعه وجود داشته، تلاش می شود برای حل و فصل همه مسائل و مشکلات کشور در حوزه های مختلف، به طور همزمان و تقریباً بدون هر گونه اولویت بندی، سیاستی تدوین گردد. به عنوان مثال، در این رویکرد، مانند آنچه در سیاست های کلی برنامه های سوم تا پنجم توسعه رخ داده است، مساله «رشد اقتصادی» و «عدالت اجتماعی» با هم دیده می شود. هر چند همه جانبه دیدن مسائل و مشکلات کشور و تلاش برای پوشش دادن همه آنها، نقطه قوت این رویکرد به نظر آید. اما نادیده گرفتن تناسب میان توان مادی و مدیریتی کشور از یک طرف و توان و ظرفیت مورد نیاز برای حل و فصل همزمان از طرف دیگر از مهمترین ضعف های این رویکرد محسوب می شود. بعلاوه، در این رویکرد اصطکاک ها و ناسازگاری هایی که ممکن است بین برخی از سیاست ها بوجود آید، نادیده گرفته می شود و بنابراین، سیاست های کلی در اجرا با مشکلات فراوان مواجه می شود و بخش هایی از سیاست ها هیچ گاه محقق نخواهد شد. به عنوان مثال، همواره بین سیاست های منجر به «رشد اقتصادی» و سیاست های منجر به «عدالت اجتماعی» اصطکاک هایی وجود دارد که اگر به آن اصطکاک ها توجه نشود و راهی برای مدیریت و رفع آنها اندیشیده نشود، نه سیاست های رشد اقتصادی به صورت مناسب اجرایی خواهد شد و نه عدالت اجتماعی مورد نظر بدست خواهد آمد.

۲) رویکرد تدوین سیاست ها با محوریت سیاست های کلی ابلاغی: با توجه به اینکه در سال های اخیر سیاست های کلی متعددی در حوزه های مختلف توسط مقام معظم رهبری ابلاغ شده است (از جمله: سیاست های کلی جمعیت (۹۳/۲/۳۰)، اقتصاد مقاومتی (۹۲/۱۱/۲۹)، تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی (۱۳۹۱/۱۱/۲۴)، اشتغال (۹۰/۴/۲۸)، تشویق سرمایه گذاری (۸۹/۱۱/۲۹)، امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات و ارتباطات (افتا) (۸۹/۱۱/۲۹)، اصلاح الگوی مصرف (۸۹/۴/۱۴)، نظام اداری (۸۹/۱/۱۶)، مبارزه با مواد مخدر (۸۵/۷/۱۲)، اصل ۴۴ قانون اساسی (۸۴/۳/۱)، پیشگیری و کاهش خطرات ناشی از سوانح طبیعی و حوادث غیرمترقبه (۱۳۸۴/۰۲/۰۳)، چشم انداز ۱۴۰۴ (۸۲/۸/۱۳)، سیاست های کلی نظام در بخش های امنیت اقتصادی، انرژی، منابع آب، معدن، منابع طبیعی و حمل و نقل (۷۹/۱۱/۳) و ...)، این رویکرد تأکید دارد که سیاست های کلی برنامه ششم توسعه بر اساس این سیاست های کلی ابلاغ شده تدوین گردد. مهمترین مزیت این رویکرد این است که با اهمیت قائل شدن به سیاست های کلی ابلاغ شده، و ابتدای سیاست های کلی برنامه پنج ساله بر سیاست های کلی ابلاغ شده، ضمانت اجرایی سیاست های کلی ابلاغی در حوزه های مختلف افزایش می یابد. با این حال، این رویکرد از ضعف هایی نیز برخوردار است از جمله اینکه: نخست، این رویکرد با تأکید بر اجرای همه سیاست های کلی ابلاغ شده، عملاً باعث تقسیم توان مادی و مدیریتی کشور در حوزه های مختلف و در نتیجه، باعث بر زمین ماندن اجرای بسیاری از این سیاست ها می شود. دوم، تعدد سیاست های ابلاغی در حوزه های مختلف و عدم تعیین اولویت بین آنها، و احتمال بوجود آمدن اصطکاک بین این سیاست ها،

می تواند اجرای سیاست های کلی را با مشکلات متعددی مواجه کند. بنابراین، اتخاذ این رویکرد در تدوین سیاست ها مستلزم چند نکته است: ۱) مشترکات سیاست های کلی ابلاغی مشخص شود و تحقق این سیاست های مشترک در اولویت اجرا قرار گیرند. ۲) آن دسته از سیاست هایی که جزء مشترکات سیاست های کلی نیستند، اهم و مهم شوند و برخی از آنها در اولویت اجرا قرار گیرند. ۳) راه های برای ممانعت از ایجاد اصطکاک بین سیاست های متعدد ابلاغی اندیشیده شود.

۳) رویکرد مسأله محور: در این رویکرد، در ذیل هر سرفصل (اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و ...)، یک یا چند مسأله ی اصلی تعیین می شود و همه سیاست های در آن حوزه در راستای حل شدن آن مسأله اصلی تدوین می گردد. به عنوان مثال، در حوزه اقتصاد، مسأله «بیکاری» یا «تورم» به عنوان یک مسأله اصلی که ریشه بسیاری از مسائل اقتصادی و حتی مسائل اجتماعی و فرهنگی به آن برمی گردد، تعیین می شود و جهت گیری اصلی برنامه به سمت حل این مسأله اصلی تعیین می گردد. مزیت اصلی این رویکرد آن است که همه منابع و توان مادی و مدیریتی کشور برای حل و فصل یک یا چند مسأله متمرکز می شود و بنابراین، ضمن اینکه از اصطکاک بین سیاست های کلی و تقسیم منابع مادی و غیرمادی کشور در حوزه های مختلف جلوگیری می شود، احتمال دستیابی به اهداف تعیین شده برنامه بسیار بالا می رود. همچنین، در صورت تعیین دقیق مسأله اصلی، در بلندمدت بسیاری از دیگر مسائل، که ریشه آنها به آن مسأله اصلی برمی گردد، نیز حل و فصل خواهد شد. اما این رویکرد دارای چند نقطه ضعف نیز هست؛ اول اینکه، تعیین یک یا چند مسأله اصلی در هر حوزه و ایجاد اتفاق نظر سیاست گذاران کشور بر آن مسأله یا مسائل، کار چندان ساده ای نیست و احتمالاً برای رسیدن به چنین وفاقی، زمان قابل توجه و انجام کار کارشناسی گسترده ای نیاز است. دوم اینکه، تعیین یک یا چند مسأله اصلی و تمرکز دادن همه توان مادی و مدیریتی کشور بر حل و فصل آنها بدان معنی است که حل و فصل بسیاری از مسائل و مشکلات دیگر کشور باید به تعویق بیفتد. و این امر می تواند پیامدهای اجتماعی و حتی سیاسی قابل توجهی برای کشور داشته باشد. به عنوان مثال، اگر تحقق رشد بالای اقتصادی به عنوان هدف اصلی سیاست کلی برنامه ششم توسعه تعیین گردد، ممکن است تحقق این امر به افزایش قابل توجه نابرابری و آسیب پذیری روزافزون دهک های پایین جامعه منجر شود و این امر نیز به نوبه خود باعث بروز آسیب های اجتماعی و حتی ناآرامی های سیاسی شود. یا اگر رشد علم و فناوری در کشور به عنوان مسأله اصلی تعیین گردد و همه منابع کشور متوجه آن شود، ممکن است تحقق این امر به قیمت نادیده گرفته شدن موضوع ازدواج جوانان و در نتیجه، اختلال در رشد جمعیت کشور و پیامدهای ناشی از آن، تمام شود. بنابراین، اتخاذ این رویکرد در تدوین سیاست های کلی برنامه ششم توسعه مستلزم:

۱) انجام کار کارشناسی لازم برای تعیین اصلی ترین مسائل در هر حوزه؛ ۲) شناسایی دقیق و همه جانبه لوازم و اقتضائات تمرکز بر حل یک مسأله خاص و محاسبه هزینه های احتمالی اقتصادی و اجتماعی و سیاسی و امنیتی که کشور باید بابت این امر متحمل شود؛ و ۳) ایجاد عزم جدی و آگاهانه ی مجموعه سیاست گذار کشور برای اصرار بر تحقق اهداف برنامه و پرداخت هزینه های لازم برای آن است.